

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้เป็นการนำเสนอองค์ “ความรู้” เป็นผลของ “การรู้” ที่มาจากประสบการณ์ “การเรียนรู้” จากการวิจัยตามที่นำเสนอก่อนหน้านี้ตั้งแต่เรื่องทฤษฎีความเห็นในบทที่ ๑ จนถึง วายามะ สติและสมาธิในบทที่ ๔ ความรู้ในงานนี้เป็นคำบรรยายย่อจากพื้นที่ที่วิจัยเท่านั้น

การวิจัยในวิทยานิพนธ์เรื่องแบบจำลองกระบวนการผุดบังเกิดแห่งสังคมตื่นรู้จากการก้าวข้ามของบุคคล : ศึกษากรณีประยงค์ วรรณค์และชุมชนไม่เรียง จังหวัด นครศรีธรรมราชซึ่งปรากฏเป็นเอกสารฉบับนี้ มาจากคำถามว่า การก้าวข้ามของบุคคลจากการเปลี่ยนแปลงทฤษฎีจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์จนมีการผุดบังเกิดทางสังคมและกลายเป็นสังคมที่พึงประสงค์ได้อย่างไร ทั้งนี้ การศึกษาที่ผ่านมามีข้อถกเถียงในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและโครงสร้างสังคมว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ระดับใดกำหนดระดับใด มุมมองจากสาขาวิชาที่แตกต่างกันทำให้แสดงภาพความจริงที่แตกต่างกัน ในการวิจัยนี้จึงมุ่งสร้างคำบรรยายความสัมพันธ์ของทั้งระดับบุคคลและระดับโครงสร้างสังคมโดยใช้มุมมองทางพุทธศาสตร์และมุมมองสาขาวิชาต่าง ๆ ภายใต้บริบทของความซับซ้อนในสังคมซึ่งอธิบายด้วยการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจลดทอน ไม่เป็นเส้นตรง แต่ก่อให้เกิดคุณสมบัติใหม่ขึ้นได้ในสังคมหรือเรียกการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดสิ่งใหม่นี้ว่า การผุดบังเกิดทางสังคม (social emergence)

ทั้งนี้การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดกระบวนการผุดบังเกิดแห่งสังคมตื่นรู้จากการก้าวข้ามของบุคคลตามหลักพุทธธรรมและวิทยาการปัจจุบัน

๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์กระบวนการผุดบังเกิดแห่งสังคมตื่นรู้จากการก้าวข้ามของบุคคลตามหลักของประยงค์ วรรณค์และชุมชนไม่เรียง

๓. เพื่อสร้างแบบจำลองกระบวนการผุดบังเกิดแห่งสังคมตื่นรู้จากการก้าวข้ามของบุคคลเพื่อใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้สามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ภายหลังจากการเรียนรู้ชีวิตประยงค์ วรรณค์และเรื่องราวชุมชนไม่เรียง การศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ แนวคิดการก้าวข้ามของบุคคล แนวคิดการผุดบังเกิดทางสังคม และแนวคิดสังคมตื่นรู้ตามหลักพุทธธรรม การค้นคว้าพระไตรปิฎก ตลอดจนการวิเคราะห์ด้วยการ

ประยุกต์แนวทางการสร้างทฤษฎีจากพื้นฐาน (Grounded theory) รวมถึงการตีความและสังเคราะห์เนื้อหาข้อมูลดังกล่าวออกเป็นแบบจำลอง ผู้วิจัยสามารถสรุปผลได้ดังนี้

๕.๑.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แก่ แนวคิดการก้าวข้ามของบุคคล แนวคิดการผุดบังเกิดทางสังคมและแนวคิดสังคมที่รับรู้ตามหลักพุทธธรรม

แนวคิดการก้าวข้ามของบุคคลแบ่งเป็นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดทางจิตวิทยา ในทางพระพุทธศาสนา การวิจัยนี้แบ่งการพิจารณาเป็น ๓ ประเด็นคือ มุมมองในการพิจารณา การแบ่งชั้นหรือระดับการพัฒนาและวิธีปฏิบัติเพื่อการก้าวข้ามของบุคคล

ในประเด็นมุมมองในการพิจารณาซึ่งแยกได้เป็นมุมมองจากภายในตนเองและมุมมองจากภายนอกนั้น การวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญกับมุมมองการก้าวข้ามของบุคคลจากภายนอก กล่าวคือเป็นการมองไปยังผู้อื่นเพื่อดูว่าผู้อื่นมีระดับการพัฒนาอยู่ในขั้นใด ทั้งนี้ในวิมมังกสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้เป็นหลักในการนำมาใช้เทียบเคียง

ในประเด็นการแบ่งชั้นหรือระดับการพัฒนานั้น นักวิชาการตะวันตกบางคนได้วิจารณ์ว่า พระพุทธศาสนาไม่มีวิธีการแบ่งชั้นหรือระดับการพัฒนาบุคคล การวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีวิธีการแบ่งชั้นหรือระดับการพัฒนาเช่นกัน

จากการเทียบเคียงการแบ่งบุคคลเป็นบัว ๓ เหล่าในพระไตรปิฎกและ ๔ เหล่าในอรรถกถา ผู้วิจัยได้เสนอความเห็นของตนในการแบ่งชั้นการพัฒนาบุคคลจากการพิจารณาด้วยมุมมองภายนอกเป็น ๕ ชั้น คือชั้นที่ ๑ บัวเป็นโรคไม่พ้นน้ำ ได้แก่ปุณณที่มีจิตคนพาล ชั้นที่ ๒ บัวไม่พ้นน้ำได้แก่ปุณณที่มีจิตอันธปุณณ ชั้นที่ ๓ บัวเสมอน้ำ ได้แก่ปุณณที่มีจิตกัลยาณปุณณชั้นต้นและบัณฑิตชั้นต้น ชั้นที่ ๔ บัวพ้นน้ำ ได้แก่ปุณณที่เป็นบัณฑิตชั้นสูง กัลยาณปุณณชั้นสูงไปจนถึงโคตรภูบุคคล และชั้นที่ ๕ บัวพ้นน้ำและบานแล้ว ได้แก่พระอริยบุคคลที่เป็นบัณฑิตชั้นสูงสุด

ในประเด็นวิธีปฏิบัติเพื่อการก้าวข้ามของบุคคลนั้น ผู้วิจัยได้เสนอวิธีปฏิบัติตั้งแต่ระดับคนพาลไปจนถึงระดับบัณฑิตชั้นสูงสุด โดยแนวทางพระพุทธศาสนานั้นจะให้ความสำคัญต่อการก้าวข้ามจากการประกอบอกุศลกรรมเป็นกุศลกรรม จากการเกื้อกูลตนเองสู่ผู้อื่น จากการหลงไปสู่การรู้ จากการยึดถือตัวตนไปสู่การละวางตัวตน และจากวิภวภูตสู่พระนิพพาน.

แนวคิดการก้าวข้ามของบุคคลในทางจิตวิทยานั้น แบ่งการพิจารณาเป็น ๓ ประเด็นคือ นิยาม พัฒนาการ และแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญ

ในประเด็นของนิยามนั้น แก่นในการก้าวข้ามตัวบุคคลสามารถสรุปได้ว่า ๑) เป็นเรื่องพัฒนาการของจิตสำนึก ๒) จิตสำนึกรับรู้ประสบการณ์ที่อยู่เหนือข้อจำกัดของตัวตนปัจจุบันในมิติต่าง ๆ ๓) การรับรู้นั้นนำไปสู่ศักยภาพสูงสุดหรือตัวตนใหม่ที่ระดับจิตสำนึก

สูงขึ้น ๔) ศักยภาพสูงสุดนั้นมีคุณสมบัติใหม่และหลอมรวมคุณสมบัติเดิมทำให้ส่งผลต่อทั้งจิตวิญญาณ ชีวิต ความสัมพันธ์กับผู้อื่น มนุษยชาติ ธรรมชาติและจักรวาล

ในประเด็นพัฒนาการของแนวคิดนั้น ผู้วิจัยพบว่า จิตวิทยาการก้าวข้ามตัวบุคคลเป็นผลจากปฏิพัฒนาการ (dialectic approach) ในสาขาจิตวิทยาที่มีภาวะพื้นฐาน (thesis) คือพลังที่ ๑ จิตวิทยาพฤติกรรมและพลังที่ ๒ จิตวิเคราะห์ มีภาวะแย้ง (anti-thesis) คือพลังที่ ๓ จิตวิทยามนุษยนิยมและภาวะสังเคราะห์ (synthesis) คือพลังที่ ๔ จิตวิทยาการก้าวข้ามตัวบุคคล ทั้งนี้ ภาวะพื้นฐานหรือพลังที่ ๑ และ ๒ นั้นเป็นคำบรรยายหลักที่โต้แย้งกับภาวะสังเคราะห์ในกระบวนทัศน์เก่า อาทิกการศึกษาจิตวิทยาด้วยวิธีปรัชญาและศาสนา ส่วนภาวะแย้งในพลังที่ ๓ หรือจิตวิทยามนุษยนิยมเป็นการโต้แย้งกับจิตวิทยาพฤติกรรมและจิตวิเคราะห์สำหรับพลังที่ ๔ เป็นภาวะสังเคราะห์บนกระบวนทัศน์หลังยุคใหม่ที่ต่างจากกระบวนทัศน์เดิม

ในประเด็นแนวคิดทฤษฎีที่สำคัญนั้น การวิจัยนี้สนใจเฉพาะระดับขั้นการพัฒนาของจิตสำนึกและคุณสมบัติในแต่ละระดับขั้น โดยมีข้อสรุปจากการบูรณาการของเคน วิลเบอร์ คือการแบ่งพัฒนาการของจิตสำนึกเป็น ๓ ขั้นใหญ่ได้แก่ **ขั้นก่อนเป็นบุคคล ขั้นเป็นบุคคลและขั้นก้าวข้ามตัวบุคคล** จาก ๓ ขั้นใหญ่แบ่งเป็นแถบสีของจิตสำนึกอีก ๑๒ ขั้น เริ่มตั้งแต่แถบอินฟราเรดจนถึงแถบสีขาวย สำหรับอับราฮัม มาสโลว์แบ่งระดับความต้องการเป็นระดับขั้นจากเดิม ๕ ขั้น มาเป็นขั้นที่ ๖ คือ ขั้นการก้าวข้ามตัวตน ส่วนลอเรนซ์ โคห์ลเบิร์กแบ่งการรับรู้ด้านศีลธรรม เป็น ๓ ระดับและ ๖ ขั้น (ต่อมาเพิ่มขั้นที่ ๗) คือระดับก่อนรู้แบบแผน ระดับรู้แบบแผน และระดับพันแบบแผนซึ่งวิลเบอร์เรียกการพัฒนาด้านศีลธรรมเทียบกับโคห์ลเบิร์กว่าระดับตนเป็นศูนย์กลาง ระดับเราเป็นศูนย์กลางและระดับโลกเป็นศูนย์กลางตามลำดับ

แนวคิดการผุดบังเกิดทางสังคม ในการวิจัยนี้ได้นำเสนอแนวคิดนี้ทั้งตามแนวทางพระพุทธศาสนาและตามแนวทางวิทยาการปัจจุบัน

ตามแนวทางพระพุทธศาสนา คำบาลีในพระไตรปิฎกที่ให้ความหมายใกล้เคียงกับแนวคิดการผุดบังเกิดคือ **อุปปาต** รวมทั้งศัพท์อื่นที่ใกล้เคียงเช่น อุปปตติ, นิพพุตติ เป็นต้น

แนวคิดการผุดบังเกิดมีอยู่ในหลักพุทธธรรมโดยเฉพาะในเรื่องกรรมและวิบาก การผุดบังเกิดตามแนวพุทธธรรมมีทฤษฎีแบบพหุนิยมจากคัมภีร์ชั้นหลังที่อธิบายปรมัตถสัจจะซึ่งเป็นความจริงที่หลากหลายในระดับต่าง ๆ ทั้งที่เป็นอสังขตธรรมคือนิพพานและสังขตธรรมคือจิต เจตสิกและรูป ในเรื่อง**คุณสมบัติใหม่**นั้นความเกิดขึ้นถือเป็นสังขตลักษณะในสังขตธรรมและคุณสมบัติใหม่ที่ปรากฏจะเป็นคุณสมบัติของความจริงในระดับที่สูงขึ้นไป การผุดบังเกิดตามหลักพุทธธรรมแสดงให้เห็นว่าผลบางอย่าง**คาดการณ์ไม่ได้**และมีลักษณะ**ไม่เป็นเส้นตรง**เมื่อเทียบกับสิ่งที่ทำให้เกิด อย่างไรก็ตามในประเด็นการลดทอนบางอย่าง**ไม่ได้**นั้น การผุดบังเกิดตามหลักพุทธธรรมมีหลักการที่แตกต่างออกไปเนื่องจากการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ทำให้เกิดกับผลที่ผุดบังเกิดนั้นพุทธธรรมมี**ปัจจัย ๒๔** เป็นเครื่องมืออธิบายซึ่งมากกว่าการ

อธิบายด้วยสาเหตุและผลเพียงวิธีเดียว ดังนั้นการลดทอนบางอย่างได้หรือไม่ได้จึงไม่ใช่ประเด็นสำคัญ ในเรื่องการเป็นปัจจัยลงเบื้องล่างนั้น พุทธธรรมมีคำอธิบายในเรื่องอิทธิพลของผลที่มีต่อบุคคลในช่วงเวลาต่าง ๆ รวมทั้งแนวคิดสมบัติและวิบัติ

ในประเด็นพระพุทธานุศาสนากับกระบวนการผุดบังเกิดทางสังคมนั้น พระพุทธานุศาสนอธิบายกระบวนการในมุมมองของธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นเหตุหรือผลอาศัยกันและกันจึงผุดบังเกิดขึ้น ดังที่ปรากฏในปฏิจลสมุปบาท การวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับปฏิจลสมุปบาทในพระสูตร ๒ พระสูตรคือ อุปนิสสูตรและมหานิทานสูตร ในอุปนิสสูตรจะเป็นการแสดงกระบวนการผุดบังเกิดในระดับบุคคลทั้งในสายเกิดทุกข์และสายพ้นทุกข์ ขณะที่ในมหานิทานสูตรแสดงกระบวนการผุดบังเกิดระหว่างบุคคลในสายเกิดปัญหาสังคม

แนวคิดการผุดบังเกิดตามแนวทางวิทยาการปัจจุบัน หมายถึงแบบแผนพฤติกรรมใหม่ของระบบใหญ่มาจากปฏิสัมพันธ์ของหน่วยต่าง ๆ ในระดับต่ำกว่าโดยคุณสมบัติของส่วนประกอบของระบบในฐานะ "คุณสมบัติระดับต่ำกว่า" (lower-level-properties) ก่อให้เกิดคุณสมบัติใหม่ของระบบใหญ่ในฐานะ "คุณสมบัติระดับสูงกว่า" (higher-level-properties) และคุณสมบัติระดับสูงกว่านี้จะเป็นเหตุปัจจัยกำหนดคุณสมบัติระดับต่ำกว่าในระยะเวลาต่อไป

การผุดบังเกิดมีลักษณะที่สำคัญคือ ๑) ภาววิทยาแบบพหุนิยม ๒) คุณสมบัติใหม่ ๓) คาดการณ์ไม่ได้ ๔) ไม่เป็นเส้นตรง ๕) คตินิยมลดทอนบางอย่างไม่ได้ ๖) การเป็นเหตุปัจจัยลงเบื้องล่าง (Downward causation) ลักษณะนี้ตรงกันข้ามกับคุณสมบัติมหภาคของโครงสร้างอย่างง่าย (simple structural macro-property) ซึ่งคุณสมบัติระดับต่ำหรือจุลภาคจะกำหนดคุณสมบัติระดับสูงหรือมหภาค ลักษณะของการผุดบังเกิดเช่นนี้จึงตรงกันข้ามกับการศึกษาเหตุปัจจัยที่นิยมใช้ในวงการวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน

แนวคิดการผุดบังเกิดสามารถแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ ๓ แนวทาง แนวทางที่หนึ่ง แบ่งเป็นการผุดบังเกิดแบบแข็งและแบบอ่อน แนวทางที่สองแบ่งการผุดบังเกิดเป็น ๓ ชั้นตามความคิดของเทอเรนซ์ ดีคอน คือแบบปรับปรุงตนเอง แบบจัดการตนเองได้และแบบวิวัฒนาการ แนวทางที่สามแบ่งตามความคิดของโจเซฟ พรอมม์ คือแบบชั่วคราวและแบบอื่น ๆ ที่ยั่งยืน อาทิ การเพิ่มความซับซ้อนในโครงสร้าง การเพิ่มประเภทความหลากหลายในสายพันธุ์ การเปลี่ยนผ่านแบบวิวัฒนาการ และการบีบอัดของเวลา

สำหรับกระบวนการผุดบังเกิดทางสังคมตามวิทยาการปัจจุบันนั้น สามารถเกิดได้ทั้งในสภาวะความเป็นจริงและการจำลองในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ กระบวนการผุดบังเกิดทางสังคมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ของผู้กระทำในสังคม เป็นการผุดบังเกิดที่ไม่สามารถคาดการณ์ผลได้ในบางกรณีอาจมีความยั่งยืนแต่ในบางกรณีอาจเกิดขึ้นเพียงชั่วคราว

แนวคิดสังคมที่รู้ตามหลักพุทธธรรม เป็นแนวคิดที่ได้มาจากข้อสรุปของผู้วิจัยในงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ชื่อ สังคมที่รู้: ระบบสังคมที่พึงประสงค์ในพระไตรปิฎก เป็นการแบ่ง

หน้าที่ในระบบเป็น ๔ หน้าที่สำคัญคือ หน้าที่การปรับตัว หน้าที่การบรรลุเป้าหมาย หน้าที่การบูรณาการและหน้าที่การรักษาแบบแผนที่แผ่เร้น โดยในระบบสังคมนั้น โครงสร้างที่มารองรับหน้าที่ทั้ง ๔ นี้ได้แก่ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ชุมชนทางสังคมและระบบวัฒนธรรม ทั้งนี้ สังคมตื่นรู้ตามหลักพุทธธรรมเป็นการเสนอหลักธรรมกำกับหรือขับเคลื่อนระบบต่าง ๆ ทั้งในระบบใหญ่และในระบบย่อย โดยในระบบใหญ่นั้น มีหลักธรรมที่ขับเคลื่อนคือ อปฺปมาทะหรือสติขับเคลื่อนระบบวัฒนธรรม อโมหะหรือปัญญาขับเคลื่อนชุมชนทางสังคม อโลกะหรือทานจาจะขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจและอโทสะหรือเมตตา กรุณาขับเคลื่อนระบบการเมือง

เป้าหมายของสังคมตื่นรู้แบ่งได้เป็น ๓ ชั้น เป้าหมายปัจจุบันคือ ๑. ระบบสังคมมีความปกติ (อายุ) ๒. ไม่มีความรุนแรงเชิงโครงสร้างแฝงอยู่ มีความสง่างาม (วรรณะ) ๓. แบ่งปันเกื้อกูลในทรัพยากรและสวัสดิการสังคม (โคตะ) ๔. ผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมได้รับบทบาทสำคัญ (อำนาจ/ตระกูล) ๕. มีระบบความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฏฐิหรือปัญญา (พละ) ๖. ดำเนินการตามเป้าหมาย รู้เท่าทันสถานการณ์และนำไปสู่สภาวะของสังคมที่มีความสงบและความสุข (สุขะ) เป้าหมายในเบื้องหน้าคือ การพึ่งตนเองหรืออิสรภาพและความสุข เป้าหมายสูงสุดคือ สันติสุขหรืออยู่เย็นเป็นสุข

๕.๑.๒ ประยงค์ รณรงค์และชุมชนไม่เรียง

การวิจัยนี้ สามารถสรุปผลได้เป็น ๓ หัวข้อคือ การก้าวข้ามของประยงค์ รณรงค์, กระบวนการผุดบังเกิดทางสังคมของชุมชนไม่เรียง และชุมชนไม่เรียงกับสังคมตื่นรู้

ในหัวข้อการก้าวข้ามของประยงค์ รณรงค์ ผู้วิจัยพบว่า เมื่อมองแนวคิดนี้ตามหลักพระพุทธศาสนา ประยงค์ รณรงค์ได้ก้าวข้ามจากอหฺรปุณฺณในวัยเด็ก มาสู่กัลยาณปุณฺณขั้นต้นเมื่อตัดสินใจบวชพร้อมกับการวางแผนชีวิต และกลายเป็นบัณฑิตขั้นต้นเมื่อตัดสินใจเลิกลาบวชต่าง ๆ และเจริญสัปปริสธรรม หลังจากนั้นได้ก้าวข้ามสู่บัณฑิตขั้นสูงเมื่อทำงานให้ชุมชนและประเทศโดยเกื้อหนุนจากการทำงานหาเลี้ยงชีพส่วนตัว

เมื่อใช้มุมมองตามหลักจิตวิทยา พบว่าประยงค์ รณรงค์ได้ก้าวข้ามจากแอมเบอร์สีอำพัน (amber) ในวัยเด็ก คือการยอมทำตามประเพณีไปสู่แอมเบอร์สีส้ม (orange) ในวัยหนุ่มที่นิยมเหตุผล นิยมการลงมือปฏิบัติเพื่อหาประสบการณ์ในการทำงานต่าง ๆ จนเมื่อมีการทำงานร่วมกับคนต่างวัฒนธรรมและต่างพื้นที่มากขึ้น ประยงค์ ได้ก้าวข้ามมาเป็นแอมเบอร์สีเขียว (green) หรือพหุนิยม ต่อมาเมื่อได้ประสบการณ์การดูงานในที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะทวีปยุโรป ทำให้ประยงค์ได้ก้าวข้ามสู่แอมเบอร์เขียวเข้ม (teal) ที่มีการบูรณาการระบบหรือกระบวนการทางความคิด การทำงานของประยงค์ในช่วงเวลาต่อมาซึ่งต้องขยายบทบาทมากขึ้นได้หล่อหลอมให้ประยงค์ก้าวข้ามไปสู่แอมเบอร์เขียวชุก (turquoise) คือในด้านการรู้คิด (cognitive) เป็นแบบจิตสากลและมีอัตลักษณ์เป็นแบบบูรณาการ

ในหัวข้อกระบวนการผุดบังเกิดทางสังคมของชุมชนไม้เรียง ผู้วิจัยมีข้อค้นพบว่า ปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนไม้เรียงได้ก่อเป็นปฏิบัติการ (practice) ที่ต่อต้านกระบวนการทัศน์ ความคิดหลักและวาทกรรมในกระแสหลัก ปฏิบัติการที่เกิดขึ้นต่อโครงสร้างของชุมชนไม้เรียงสรุปได้เป็น ๑๒ ปฏิบัติการคือ ปฏิบัติการต่อระบบการเมืองได้แก่ จำกัดปัญหา พัฒนาความร่วมมือ ยึดถือเป้าหมายรวม ปฏิบัติการต่อระบบเศรษฐกิจได้แก่ อาชีพหลักมั่นคง ส่งเสริมเครือข่าย ขยายการพึ่งตนเอง ปฏิบัติการต่อระบบวัฒนธรรมได้แก่ ประชุมเรียนรู้กันเนื่องนิตยร่วมคิดพิจารณา สรุปหาการปฏิบัติและปฏิบัติการต่อชุมชนทางสังคมได้แก่ รวมแกนนำ ทำตัวอย่าง สร้างบรรทัดฐาน

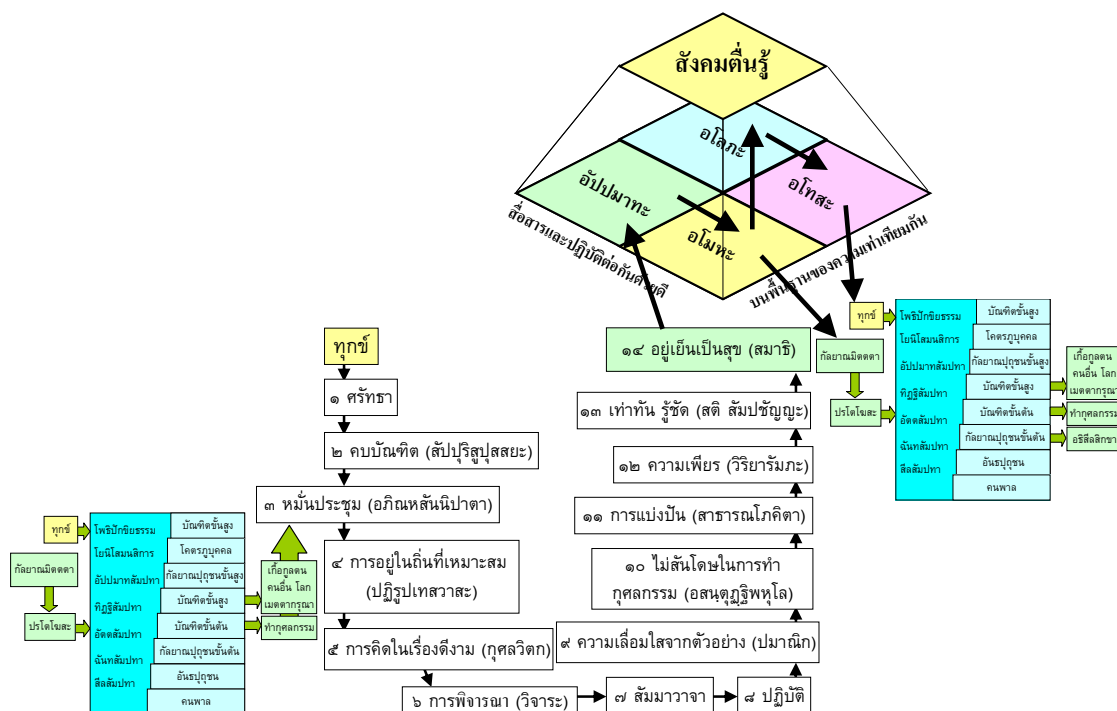
จากปฏิบัติการดังกล่าว การวิจัยนี้ได้ค้นพบ กระบวนการผุดบังเกิดทางสังคมของชุมชนไม้เรียงจนปรากฏคุณสมบัติของสิ่งใหม่ขึ้น อาทิ ในระบบเศรษฐกิจมี การตั้งหน่วยเกษตรกรรมที่ ๒, การเกิดโรงงานยาง, การเกิดเครือข่ายยางพารานครศรีธรรมราช, การเกิดเครือข่ายยมนา, การเกิดวิสาหกิจชุมชน, ในระบบการเมืองมี การแยกเป็นหมู่ ๙, การเสนอแผนแม่บทการพัฒนาทางพาราไทย (ฉบับประชาชน), ในชุมชนทางสังคมมี การเกิดสภาผู้นำชุมชน, ในระบบวัฒนธรรมมี การเกิดศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง และการเกิดกระบวนการเรียนรู้จัดทำแผนแม่บทชุมชน

ในหัวข้อชุมชนไม้เรียงกับสังคมตื่นรู้ ผู้วิจัยค้นพบว่า คุณสมบัติใหม่ของการผุดบังเกิดนั้นสอดคล้องกับคุณสมบัติหรือหลักธรรมที่กำกับระบบย่อยต่าง ๆ ตามแนวคิดสังคมตื่นรู้ รวมทั้ง หลักธรรมที่ขับเคลื่อนระบบใหญ่ได้แก่ อัปมาทะหรือสติกับระบบวัฒนธรรม โอมะกับชุมชนทางสังคม โอลกะกับระบบเศรษฐกิจและโอโทะกับระบบการเมือง

๕.๑.๓ แบบจำลอง

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลจากประยงค์ รัตนรงค์และชุมชนไม้เรียง ความรู้จากแนวคิดต่าง ๆ รวมทั้งหลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนานำมาสร้างแบบจำลองสังคมตื่นรู้ Model ซึ่งอธิบายกระบวนการผุดบังเกิดแห่งสังคมตื่นรู้จากการก้าวข้ามของบุคคล ดังรายละเอียดที่ได้แสดงไว้ในบทที่ ๔.

สำหรับแบบจำลองที่มีเป็นข้อค้นพบหลักในการวิจัยนี้คือ สังคมตื่นรู้ Model ดังที่จะนำเสนอภาพอีกครั้งในที่นี้ (ดูภาพที่ ๕.๑ ประกอบ)

ภาพที่ ๕.๑ แสดงสังคมตื้นรู้ Model

๕.๑.๔ การตรวจสอบความถูกต้องของแบบจำลองตามหลักพุทธธรรม

การวิจัยนี้ได้จัดการรับฟังสาธารณะ การวิจารณ์ดัชนีพินธ์และการสัมภาษณ์เฉพาะกลุ่ม (Focus group discussion) เพื่อรับฟังและรับรองความถูกต้องของแบบจำลองตามหลักพุทธธรรม สำหรับความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิได้พิจารณานำมาปรับปรุงในการวิจัยฉบับนี้แล้ว

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ความรู้ที่ได้จากวิทยานิพนธ์เรื่องแบบจำลองกระบวนการผุดบังเกิดแห่งสังคมตื้นรู้จากการก้าวข้ามของบุคคล : ศึกษากรณีประยงค์ รัตนรงค์และชุมชนไม้เรียง จังหวัดนครศรีธรรมราชฉบับนี้ แม้จะเป็นการศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นช่วงประมาณ ๓๐ ปีที่ผ่านมา แต่ข้อค้นพบที่ได้สามารถประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ของสังคมไทยปัจจุบัน รวมทั้งเป็นบทเรียนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านการศึกษาวิจัยการใช้หลักธรรมเพื่ออธิบายการผุดบังเกิดทางสังคมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ทั้งนี้สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงการศึกษาวิจัยดังนี้

๕.๒.๑ เชิงนโยบาย

องค์ความรู้ที่ได้จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีคุณค่าเป็นทางเลือกในการพัฒนาสังคม ผู้บริหารประเทศสามารถนำแนวคิดนี้ไปใช้ในการกำหนดนโยบายและวางเป้าหมายสังคมได้ดังนี้

๕.๒.๑.๑ การส่งเสริมการอบรมกลุ่มเกลาเพื่อการก้าวข้ามของบุคคล

ปฐมบทของกระบวนการผุดบังเกิดแห่งสังคมตื่นรู้คือ การก้าวข้ามของบุคคล ยิ่งมีการส่งเสริมให้บุคคลได้มีพัฒนาการด้านจริยธรรมและจิตสำนึกที่เติบโตยิ่งขึ้นมากเท่าไร ย่อมเป็นปัจจัยเบื้องต้นของการผุดบังเกิดทางสังคมได้มากยิ่งขึ้นเท่านั้น หนทางในการส่งเสริมให้บุคคลเกิดการก้าวข้ามได้แก่ การอาศัยระบบครอบครัว ระบบการศึกษา การศาสนา ระบบสื่อสารมวลชน เป็นต้น เพื่อให้บุคคลได้มีปรโตโมสะที่มาจากกัลยาณมิตร ขณะเดียวกันได้เรียนรู้ในการใช้โยนิโสมนสิการเพื่อให้เกิดการพัฒนาตนได้ด้วยตนเอง

๕.๒.๑.๒ การส่งเสริมระบบวัฒนธรรมที่สร้างศรัทธาที่มีเหตุผล

ในสังคมส่วนใหญ่ที่ประชาชนยังไม่สามารถเป็นผู้นำที่ผ่านการก้าวข้ามบุคคลมาแล้ว ผู้บริหารประเทศสามารถส่งเสริมระบบวัฒนธรรมที่สร้างศรัทธาที่มีเหตุผล โดยเฉพาะศรัทธาที่มีฐานคิดในเรื่องของการมีเหตุ การมีผล และการที่บุคคลย่อมได้รับผลตามการกระทำของตน หลักการนี้ถือเป็นหลักการสากล

๕.๒.๑.๓ การส่งเสริมการรวมกลุ่มและการพึ่งตนเองของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนถือเป็นกระบวนการสำคัญที่ผู้บริหารประเทศสามารถให้การสนับสนุนให้แต่ละชุมชนดำเนินการด้วยตนเอง ภาครัฐการมีหน้าที่เป็นเพียงผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวกในด้านขั้นตอนเท่านั้น ในการจัดการกระบวนการให้ชุมชนเป็นผู้จัดการเอง ในพื้นที่ที่ยังไม่มีความเข้มแข็งนัก การสรรหาผู้นำตามธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ จะเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลง เมื่อได้ผู้นำตามธรรมชาติแล้วสิ่งสำคัญคือ สนับสนุนให้ผู้นำเหล่านั้นได้เรียนรู้ทั้งจากภายในตนเองและเรียนรู้จากชุมชนอื่น ๆ ที่เป็นตัวอย่าง

๕.๒.๒ เชิงการศึกษาวิจัย

ในทางวิชาการนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังมีข้อจำกัดในการสร้างแบบจำลองการก้าวข้ามของบุคคลกับกระบวนการผุดบังเกิดแห่งสังคมตื่นรู้ เนื่องจากเป็นการวิจัยที่พัฒนาบนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาแล้ว การจะสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงอย่างต่อเนื่องยาวนานไม่สามารถทำได้ คงได้แต่เพียงการรับฟังเรื่องราวจากการถ่ายทอดและการตีความของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ การสังเกตการณ์สามารถทำได้เพียงระยะสั้น ๆ ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา ในการสร้างองค์ความรู้ดังกล่าวให้สมบูรณ์ต่อไปจึงต้องอาศัยการวิจัยอีกหลายด้านมาประกอบกัน โดยมีข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในด้าน ๆ อื่นดังนี้

๕.๒.๒.๑ ด้านลึก สามารถศึกษาวิจัยลงในพื้นที่หนึ่ง ๆ เป็นเวลาหลาย ๆ ปี เพื่อให้เห็นพัฒนาการของการผุดบังเกิดทางสังคมอย่างชัดเจน หรือทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยเข้าศึกษาในพื้นที่ที่มีปัญหาและนำแบบจำลองจากการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้โดยเริ่มตั้งแต่การสรรหาผู้นำตามธรรมชาติและปลูกฝังให้เกิดการก้าวข้ามของบุคคลจนมานำชุมชนต่อไป

๕.๒.๒.๒ ด้านกว้าง การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเพียงชุมชนชนบทแห่งหนึ่ง การวิจัยในครั้งต่อไปอาจเลือกวิจัยในชุมชนเมือง หรือเป็นการวิจัยเปรียบเทียบระหว่างชุมชนชนบทแห่งต่าง ๆ หรือเปรียบเทียบข้ามระหว่างชุมชนชนบทและชุมชนเมือง รวมทั้งการผุดบังเกิดของสังคมในระดับอื่น ๆ ทั้งในระดับที่เล็กกว่า อาทิ ครอบครัว สถานศึกษา สถานที่ทำงาน รวมทั้งในระดับสังคมที่ใหญ่ขึ้น อาทิ ระดับประเทศหรือระหว่างประเทศ เช่น ในกลุ่มอาเซียน เป็นต้น

๕.๒.๒.๓ ด้านไกล วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นเพียงการสร้างแบบจำลองการก้าวข้ามของบุคคลกับการผุดบังเกิดแห่งสังคมที่รับรู้ในเบื้องต้นเท่านั้น ในการวิจัยครั้งต่อไป สามารถสร้างแบบจำลองในรูปแบบอื่นหรือการพัฒนาแบบจำลองนี้ให้มีความละเอียดและแม่นยำยิ่งขึ้น รวมทั้งนำแบบจำลองเหล่านี้มาเผยแพร่หรือใช้ในการศึกษาเรียนรู้ เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางด้านสังคมของพระพุทธศาสนาให้เท่าทันความซับซ้อนของสถานการณ์สังคมในปัจจุบัน

๕.๒.๒.๔ มิติใหม่ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้การวิจัยในพื้นที่จริง การวิจัยในครั้งต่อไปอาจเลือกการวิจัยในแบบจำลองคอมพิวเตอร์เพื่อให้สามารถย่นระยะเวลาการศึกษาและสามารถศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิด ณ เวลานั้น อย่างไรก็ตามการใช้วิธีนี้อาจมีข้อจำกัดในการศึกษาทางด้านจิตสำนึกและการใช้โยนิโสมนสิการ จึงอาจเหมาะสมสำหรับบางสาขาวิชาเท่านั้น.